

МАРКІЯН ТЕРЛЕЦЬКИЙ

НАША БУВАЛЬЩИНА

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ДЛЯ МОЛОДІ

КРАКІВ

1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

М И Н У Л Е И С У Ч А С Н Е Ч. 12.

МАРКІЯН ТЕРЛЕЦЬКИЙ

НАША БУВАЛЬЩИНА.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

ДЛЯ МОЛОДІ

КНЯЖА ДОБА

КРАКІВ

1 9 4 1

У К Р А І Н С Ь К Е В И Д А В Н И Ц Т В О

Накладом »Українського Видавництва«, Райхштрассе 34. П.
»Нова Друкарня Денникова«, під нак. управою, Краків, Ожешкова 7.
Verlag: „Ukrainischer Verlag“ G. m. b. H. Krakau, Reichsstrasse 34.
Druck: „Neue Zeitungsdruckerei“, Kommissarische Verwaltung,
Krakau, Orzeszkowagasse 7.

УКРАЇНСЬКА ЗЕМЛЯ.

Між горами Карпатами і Чорним Морем на півдні та джерелами рік Дніпра й Прип'яті на півночі, між далеким Попрадом і Вислоком на заході та Кавказом і Каспійським Морем на сході — лежить велика наша батьківщина Україна. Всюди там живуть виключно або в переважливій більшості українці. А живуть вони на просторі, що тягнеться із заходу на схід 2.700 км, а з півночі на південь 1.000 км, разом о д и н

У карпатських горах.

Гуцули грають на трембітах, (довгих дерев'яних інструментах).

мільйон квадратних кілометрів. Добрих три місяці треба б іти й проходити денно чотири милі, щоб від західних меж зайти до східного кордону.

На півдні межує Україна з Чорним Морем, на заході тягнеться межа України з Румунією від гирла Дунаю, річкою Прутом до Буковини на південь від Чернівців, потім на південь через Карпати, і біля міста Сиготу зустрічається з малярським кордоном. Тут у Карпатах, від Буковини аж до річки Попраду коло Татр, живуть українці по обох боках

гір, а їх оселі сягають до угорських низів, на південь від головних городів Закарпаття — Мукачева й Ужгороду. На захід від Ужгороду сусідують українці із словаками, а далі на заході з поляками.

Річка Попрад є західною межею української території. Далі на схід іде границя на південь від залізничного шляху, що йде здовж Карпат, аж до Сянока. Далі від Сяну й міста Сянока пробігає межа через Динів просто на північ на Лежайськ, на Білгорай, Красностав, річкою Вепр просто на північ до Дорогичина. На північ від Дорогичина йде межа через Більське до річки Нарви, де вже сусідуємо з білорусами. Йде вона горі Нарвою попри Пружани, Вигонівське Озеро до річки Цни і далі до Прип'яті, потім Прип'яттю майже до її гирла й горі Дніпром до м. Лоева і далі на Мглин.

Границя з москалями тягнеться від Мглина на південь поза Стародуб, Глухів, на Рильськ, Суджу, Н. Оскіл до Новохоперська, звідси круто повертається на південь на Ростів над Доном.

На Підкавказзі проходить межа від Ростока річкою Сал (доплив Дону) до її джерел, далі до середньої Куми і далі на південь на захід від м. Грозного кавказьким хребтом до Чорного Моря, до м. Сочі.

Лишень на півдні України є високі гори, а то Кавказ (понад 5.000 м), кримські гори Яйла (1.500 м) і Карпати (2.000 м). Решта української землі — це здебільша низи або хвилясті височини, порозривані глибокими річковими ярами. Найзамітніша з височин це Поділля (400 м), що доходить на заході під Львів, на півдні до Дніпра, на півночі спадає досить стрімко до волинської височини, а на сході як правобічна високорівня доходить до Дністра, де круто обривається (київські та канівські гори). Ціла українська земля лежить над сточищами Дніпра, головної ріки України й одної із найбільших рік Європи (2.248 км), а на заході Тиси, Дністра, Сяну й північного Буга.

НАША ЗЕМЛЯ ВДАВНИНУ.

Колись, давно, цілу північну й середню частину української землі, а також і гори займала непрохідна пуща, повна всякого звіря, тільки річками або де-не-де прорубаними

шляхами можна було пройти. Лишень на південь від Переяслава та Винниці рідшали ліси, а там, на чорноморському низу зовсім зникали. Зате непроглядно розкинулися тут буйні степи ген аж до Синього (Чорного) Моря. Земля тут усюди дуже врожайна і тому здавен-давна, ще як чоловік не знав ніяких металів і все знаряддя робив із каменя чи дерева, на тих землях мешкали люди. Одначе на степах оселі були дуже рідкі, тому й часто нападали на них степові, кочівні народи. Та на пограниччі лісу й степу, на Київщині, Переяславщині, Поділлі і в Галичині, де було безпечніше, було більше осель. Наш нарід мешкає на своїй землі вже від дуже давна, бо від 3.000 літ. Згодом, коли вирубано лісову пушу, поширилися орні поля, повстали села, гóроди, а потім повстала й українська держава. Найдавніше заселені землі — це Київщина, Чернигівщина й Переяславщина над Дніпром, Галичина, Волинь, Холмщина на заході, Закарпаття на півдні. Пізніше поширилися наші оселі на Харківщину, Полтавщину, Донщину, Запоріжжя, чорноморський низ, Крим, Кубань та Бессарабію. Так це бачимо і сьогодні.

ЯК ЖИЛИ НАШІ ПРЕДКИ.

Перші наші оселі були невеликі, та й не любили наші предки густо поселятися. Осідали звичайно при джерелах, чи над річкою, але й інші якісь причини — оборонне місце тощо — рішали при виборі місця. Звідси й узялися різні форми наших осель: одні круглі, кругом якогось осередка, інші, найчастіші, тягнуться здовж одної вулиці і так, як пливе річка. З невеликих початково осель або хуторів розросталися згодом великі села.

Для спільної оборони — а часи були небезпечні й раз-у-раз можна було надіятися нападу — будували укріплені городи, звичайно на високому горбі, десь серед густого лісу, куди доходилося таємною стежкою, або серед води чи болота, на острові, де хоронилися люди в часі небезпеки. Як минула небезпека то городок звичайно залишали. Але як було це вигідне місце, особливо над більшою рікою або бродом кудюю йшов торговельний шлях, що його треба було обороняти, щоб забезпечити купців та їхні товари, тоді

постійно поселювалися в городі і так повставали перші міста. Осідали тут купці й ремісники, заводили торги і так стягали більше людей.

СЕЛО.

Управу рилі знали наші предки вже від найдавніших часів, одначе спершу хліборобство не було найважливішим заняттям, бо сама природа давала чоловікові великі багатства: ліси були повні дикого звіря, а ріки багаті в рибу так, що тодішній чоловік залюбки ставав ловцем чи рибакком. В лісах та степах жили ще тоді тури, жубри, дикі коні, дуже багато було ведмедів, оленів та лосів; велику ціну мали футра з білок (попелиці), чорної куниці (що були спершу за монету) та бобрів. Було тут також багато кіз, вовків, лисиць, видр і т. п. З диких пород доховалися тодішні мешканці домашньої худоби самі, освоїли турів і дикого коня; потім приходили ще інші раси домашніх звірят разом із степовими породами з Азії так, що наші предки плекали вже тоді всі роди сьогоднішньої домашньої худоби і птиці.

Велике значіння мало і бджільництво, розведене в лісових бортях (дуплах) так, що віск і мід були одним із головних предметів вивозу за межі України.

Що більше ставало людей і осель, то більше управлялося рилі, і хліборобство стало згодом головним зайняттям наших предків. Вони сіяли жито, пшеницю, овес, ячмінь, просо і т. п., а все відповідно до підсоння — на півночі більше жита, на півдні пшениці. Гречки ще не знали. Сіяли теж лен, горох, біб, сочевицю, часник, цибулю, ріпу, хміль, розводили в садах яблуні, груші, черешні, сливи та горіхи, а де-не-де то й винниці. Хліба було так багато, що збіжжя вивозили в чужі краї.

Управа рилі була дуже нескладна, але дуже родюча земля-чорнозем гарно родила. Дуже довго вживали наші предки рала з дерева, а вже пізніше появился плуг із залізним ралом. Орали волами, бо коней було ще небагато; знали також борону, серп, косу, сапу, рискаль, лопату, граблі й ціп.

З поширенням хліборобства життя устійнилося, люди осідали на постійне, бо риля живила. Оселі почали ширшати, хати кращати а обійстя побільшуватися. Обійстя обводили

сильним частоколом, бо часто приходилося відбивати від ворогів, з усіма потрібними будинками, як клуні, скотниці (стайні), хліви, кошари, шпихлірі й комори. Криша була солом'яна або дерев'яна, а в городах, де побіч дерев'яних хат були й муровані а то й поверхові доми, траплялися криші з олива або міді. Хатня обстановка була звичайна — дерев'яний стіл, стільці, лави, ліжка, у багатих бояр та князів вибаглива й розкішна. Подібно було і з їжею, хоч на селах була вона багатша як сьогодні, бо було багато дичини. Знали вже тоді всі наші важніші страви, пекли хліб, ситили мід та варили пиво.

МІСТО.

Місто в княжі часи звичайно було укріплене як твердиня. На високому горбі стояв замок забезпечений валом і муром. Довкола замку лежав окольний город, теж укріплений із зовні. Щодо укріплення — то це були земляні вали високі на кілька метрів, на валі стояв частокіл або дубові стіни чи мури. Були

Так виглядав город — укріплене місто з замком.

тут і вежі, що з них легше було стріляти на ворога. Назовні, вали були обведені ровом із водою, а над ровом зводжений міст. Далі за головним городом лежало підгороддя, що нераз розкидалося дуже далеко, як наприклад у Галичі або Києві, т. зв. Поділ, де була головна дніпрова пристань.

В середині города стояв княжий терем, а від часу заведення християнства, ставлено там великі звичайно камінні, сильні церкви, що були разом і твердинями. Такі старо-

винні церкви повстали в Києві — Десятинна й Софійська, в Галичі — Успенська, в Перемишлі на замку — св. Івана — ціла з каменя, в Ярославі на замковій горі — св. Миколи, в Чернигові — Спаса, в Холмі — св. Івана. За часів Данила побудовано в Холмі величавий собор, а крім того посередині города побудовано високу вежу, що з неї видно було цілу околицю. Такі церкви будували з поширенням християнства в усіх городах.

РЕМЕСЛО.

Вже в найдавніших часах, ще як і городів не було, бо ж треба було обробити дерево, що з нього робили знаряддя чи ставили хати, вміли наші предки робити полотно та глиняну посуду. Та тепер по містах почали це робити щораз зручніше, краще, як для себе, на домашні потреби, особливо для княжого двора так і на дальшу перепродажу. Городники ставлять городи, мостники будують мости, теслі ставлять дома, окремі ремісники роблять вози, сани, ліжка, лави, стільці, ведра, каді, бочки, ложки, лопаті, колиски, ступи, драбини, плетуть рогожі та коші і т. п.

Дуже високо стояло гарбарство, бо було дуже багато дорогих та добрих шкір, які й були головним предметом вивозу з України. Звідси й говорить народній переказ так багато про Кожемяку, його боротьбу із змієм та з печенігом. Шевці робили гарну обуву і сагайдаки на стріли. Ткацтвом займалися жінки. Пряли веретеном на куделі. Полотно ткали на короснах — грубе т. зв. товстину і т. зв. тончицю, а також скатерті й обруси. З вовни плели панчохи (копитця), та шапки (клобуки). Сукна робили грубші, бо шовку не було. Шовкові та дорогоцінні матерії-паволоки привозили з Візантії. З Візантії приходила теж дорожча скляна посуда, хоч виробляли її й на місці.

Здавна обробляли залізну руду на Поліссі, де найлегше було її добути в болотяних околицях. Усе потрібне металеве знаряддя, як сокири, топори, ножі, цвяхи, шила, голки, долота, сверли, пили, мотики, рискалі, замки, коси, серпи, рала робили на місці; робили теж всякого рода зброю, а для церков виливали дзвони. Крім заліза обрабляли ще мідь і срібло, золота мало, бо його на місці не було.

ТОРГІВЛЯ.

Торгівля розвинулася дуже давно, бо в одній околиці було більше хліба, в іншій виробляли краще знаряддя, а деінде знову збувало шкір чи меду. А було всього доволі, бо Україна славилася дуже багатою землею так, що можна було й поза межі держави вивозити товари і взаємну привозити з далеких країв чужі вироби.

Найдавнішими і найзручнішими торговельними шляхами були ріки. Найважлишою рікою в Україні є Дніпро, що перепливає цілу Україну, з півночі на південь і лучить Україну, через Чорне Море, з найбагатшою й найкультурнішою країною тих часів — візантійським царством. Допливами Дніпра можна було заплисти і в далекі закутини української землі, а де вже не було ріки, там перетягали човни до сусідньої річки і далі плили суднами так, що на північ, через найближчі річки йшов Дніпром шлях аж у Балтійське Море. Такими ж ріками, Доном і Волгою, допливали купці до Каспія, на заході Дністром до Галичини, а Сяном і Бугом до Висли та знову до Балтійського Моря. Над тими ріками або їх притоками повстали й найважливіші города і пристані: над Дніпром Любеч, Вишгород, Київ, Витичів, Заруб, Канів. Великі труднощі робили торгівлі дніпрові пороги. Тут приходилося пертягати судна берегом, де знову часто нападали степові орди. Нижче порогів була пристань св. Етерія, а на низу Олине. Найважлишою притокою Дніпра була Припять. Тут були головні княжі города-столиці: Турів і Пинськ. Над Десною були города: Трубчевськ, Новгород Сіверський, Чернігів, Остер; над Дністром в Галичині столиця Галич, нижче Василів і Бакота; над Сяном Сянік, Перемишль, Ярослав, Лежайськ, над півн. Бугом Угровськ, Берестя, Дорогичин, над допливами Бугу Володимир Волинський, Червень та старинна Волинь.

Очевидно, треба було й сухопутніх шляхів, тож нераз князі веліли прорубувати пущі, щоб пройшло військо, а з того користали й купці. На ріках вишукували броди, де повставали перевози, а то й оселі та міста. Також будували вже в давніх часах мости.

Головні шляхи перехрещувалися в Києві. З півдня на Канів ішли шляхи: Грецький — з Києва до Царгороду,

Солоний — до солоних озер на Криму і Залозний на Дін і до берегів Озівського моря. На захід ішли шляхи з Києва: Васильківський на Василів, через Рось, Бог і Дністер до Коломиї та до соляних джерел, другий на Білгород, Звягель, Корець, Луцьк, Володимир, Червень — на захід у Польщу. На схід ішла дорога на Путивель і Курськ та на Переяслав.

В Галичині виходили шляхи із столиці Галича: один на Тереховлю, другий Звенигород і Бузьк, третій на Городок, Перемишль, а звідси до Ярослава на північ і через Сянік на

Далеко сягали границі староукраїнської княжої держави.

південь — на Угорщину. На Закарпаття й Угорщину провадив ще шлях через Синевідсько; через Коломию ішов шлях до Молдавії і Візантії.

В заграницю ішло спершу з України збіжжя, шкіри, футра, мід, віск до Візантії, на схід, над Каспій. Головним осередком торгівлі був Київ. Тут і збиралися купці та з початком літа вирушали в дорогу, звичайно Дніпром і здовж північного побережжя Чорного моря до Візантії. Там купці купували тамшні товари, як павоки, металеві вироби,

влади, що постійно захищувала б країну, не було. Та й роз-прикраси із золота й срібла, дещо з глиняних виробів і скла, вино, південні овочі та східне коріння (перець, імбер). З Персії, Сирії та Єгипту через Каспійське Море йшли матерії, при-краси, зброя. Від степовиків над Доном приходили коні й худоба, з півночі рідкі соболіні футра. Найкраща зброя приходила аж із далекої Швеції, куди заїздили купці з Києва і з Галичини, що мали там свої власні кораблі. З Фляндрії (нин. Бельгія) привозили сукно, з Угорщини коні, з Карпат різні метали і сіль, що її брали теж з-над Чорного Моря.

Торгівля була дуже жива. Для скріплення її били гроші вже за Володимира Великого і то золоті та срібні з княжим

Княжі гроші, що на них був і знак тризуба, герб староукраїнської кийвської держави.

знаком тризубом. В самому Києві було аж 8 торгозиць, так само було й по інших городах, що незвичайно росли й багатіли так, що Україна вже в 1.000-их роках була куди багатша й культурніша від Польщі чи інших сусідніх держав, бо мала безпосередні звязки з найкультурнішою тоді державою — Візантією і черпала теж з багатств далекого Сходу.

ПОВСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.

Що людніші ставали села, що дужче розросталися городаи, то більше потрібно було завести добрий лад у країні та боронити її від ворогів. Правда, вже в тому часі, як люди жили лишень хуторами-селами і ще не було городів, вже й тоді ладили вони між собою; якщо треба було щось спільно вирішити, сходилися на віче і годі громадою рішали як бути, а споконвічне звичаєве право руководило радою. Якщо треба було йти в похід, вибирали вожда-князя, але по поході влада його звичайно кінчалася. Одноцільної, сильної

битий був народ на племена, які знову склалися з поодиноких родів і родин, тож і сили при такому розбитті бути не могло.

А тут раз-у-раз і то щораз частіше наступали вороги, головню із степу, де товпилися степові орди зі своїми стадами, та напастували осілих рільників. Тяжко було встояти не тільки поодиноким городкам, але й великим городам. Небезпечні ставали й торгові шляхи та броди. Хоч купці йшли за товарами цілими валками та озброєні, все ж не завжди могли встоятись проти орди. Та й між поодинокими племенами та їхніми князями приходило до боротьби так, що необхідною ставала сильна влада, що поклала б край цьому непевному життю.

Племя полян, що зайняло правий беріг Дніпра і серед якого повстав великий город Київ, одне з перших створило у себе сильну державну владу. Город Київ, що лежав на перехрестю торгових шляхів, де проходив і брід через Дніпро, мусів забезпечити своїм мешканцям і чужим купцям працю. Тож постійно треба було тут сильної влади, одного чоловіка, що всьому давав би лад, треба було сильної дружини-війська, що боронило б країни. А саме полянська земля, багата полями, мала найгустіше населення, тож могла поставити найсильнішу воєнну дружину. Тимто й легко було київському князеві скріпити свою владу, стати понад вічем, та постійно — як вимагала цього потреба — правити країною, забезпечуючи її в першу чергу від степовиків. Бо вже на Київщині кінчилися тоді постійні оселі, а степовики часто підходили й під сам Київ. І хоч прийшлося вічевим старцям і всім громадянам уступити зі своїх прав та коритися князеві, все ж кожний бачив, що лишень сильна влада князя може забезпечити країну. Згодом прийнялась загальна думка, що земля без князя є неначе господарство без господаря, тому князь мусить бути. Тоді поширилося імя »Русь«, »Руська держава« на означення нашої держави. Зявилася та назва коло Києва, невідомо звідки взялася, може пішла від назви річки Рось, що пливе в південній Київщині і вливається у Дніпро. Як поширилася київська держава полян, тоді поширилась назва Русь.*)

*) По упадку нашої княжої держави, зникала помалу й наша назва Русь, а щораз частіше поширювалася назва Україна. Найдовше задержалася назва Русь в Галичині й на Закарпаттю.

Незабаром київські князі поширили свою владу і на інші племена так, що за одного з перших, добре вже нам відомого князя Олега, що володів у 900-их роках у Києві, належали до київської держави всі українські племена. Тому й міг цей князь в обороні торговельних шляхів та купців піти походом здовж Дніпра, щоб очистити степи, і далі аж до самого Царгороду, де в 911 році заключив дуже корисний договір з греками. Візантія, наймогутніша тодішня держава Європи, мусіла коритися перед володарем Києва. Степовики також мусіли втікати далеко перед грізним українським князем.

ВІЙСЬКО Й ДРУЖИНА.

Основою княжої влади було його військо - дружина. Дружину становили місцеві люди-бояри, тобто ті з-поміж населення, що служили князеві як воїни, чи дорадники та

Княжа дружина виступає в похід.

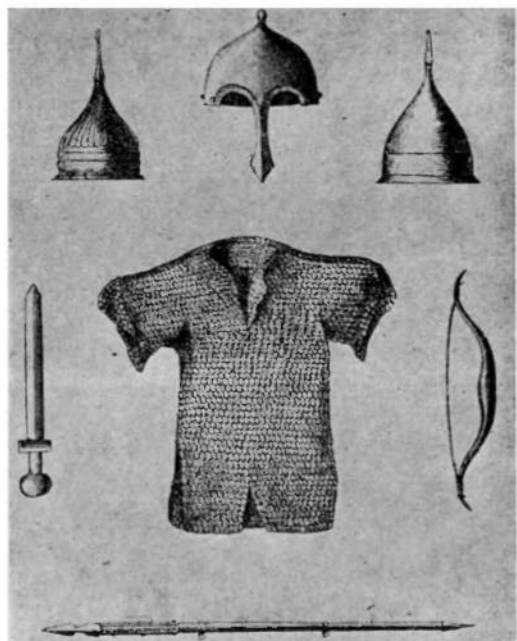

Узброєні воїни княжих часів.

його помічники-урядовці. На княжій службі вони набували значіння й маєтків та ставали вищою верствою суспільства. Звалися боярами.

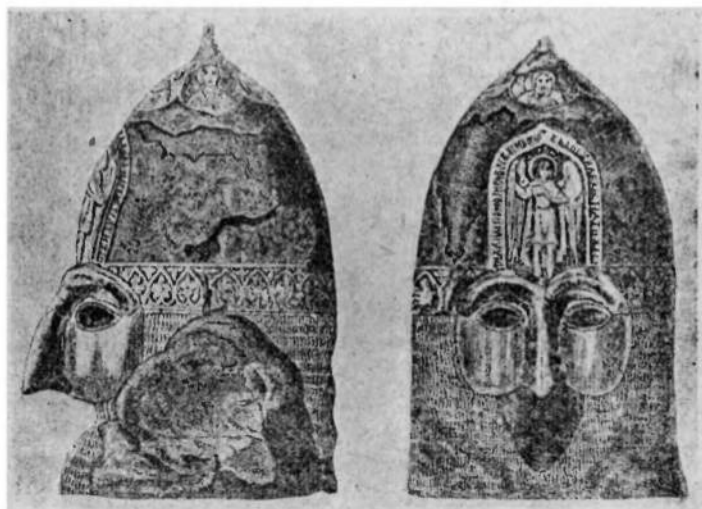
До свого дружинного війська наймали князі і чужинців особливо варягів з далекої Скандинавії. Варяги часто приїздили в Україну, особливо до Києва в торговельних справах. А їздили вони отим торговельним шляхом, що йшов з півночі на південь, від Балтійського Моря Дніпром у Чорне Море. Варяги радо наймалися до княжого війська.

Якщо державі грозила велика небезпека, князь взивав

Шоломи, меч, панцир і лук з княжих часів.

усіх до бою. Тоді крім дружини ставали в ряди оборонців держави всі, що могли воювати — городяни й селяни. З тої

Шолом кн. Володимира Мономаха, збоку і зпереду.

причини не було надто великої різниці поміж станами, бо кожний, що мав право носити зброю, був вільний чоловік. Узброєння було спершу дуже неповне: меч, щит, списа, лук. На голову вдягали шолом, на тіло панцир, плетений із залізних ланцюшків. Воювали пішо й кінно. Легка кіннота не мала панциря тільки лук і списи. До облоги міст вживали відповідних машин (метавки, пращі, тарани, самостріли і т. п.).

ПРАВО.

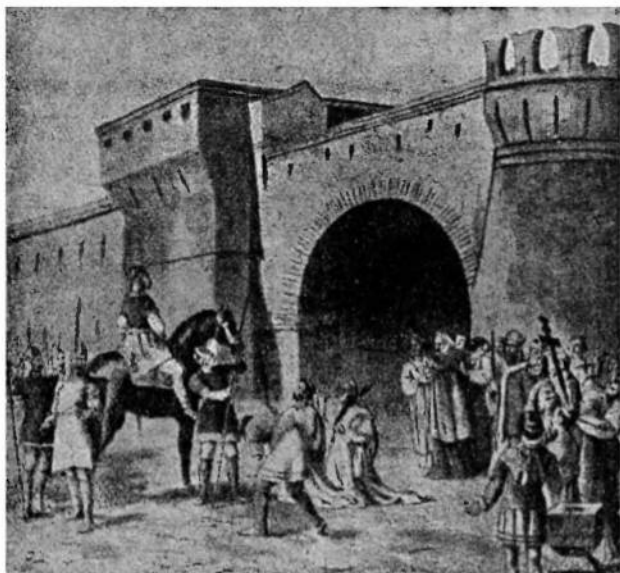
Щоб удержати таку державу, якою була Україна за князя Володимира Великого і Ярослава Мудрого, — треба підкреслити, що тоді вона була найбільшою державою Європи — треба було крім сильного війська ще й великого порядку. Треба було дбати про те, щоб у державі не було надужить, неправди, щоб усі громадяни мали спокійне, забезпечене життя і т. п., отже треба було права. Ще заки повсталася київська держава, наш нарід, живучи племенами, порядкував у себе згідно із звичаями своїх попередників. Ті звичаї переходили з батька на сина і ставали народньою традицією. Коли ж київська держава злучила всі українські племена, треба було зєдинити і різне нераз звичаєве право. Це зробив Ярослав Мудрий. Його працю доповняли потім його наслідники, особливо Володимир Мономах. Ярослав списав оце звичеє право й уложив у 17 статей-параграфів, які обов'язували від тоді цілу українську державу. Воно називалося тоді »Руська Правда«. В той спосіб прийшло до устійнення одного права й заведення ладу в державі, що тільки її сильно зміцнило.

ПЕРШІ КИЇВСЬКІ КНЯЗІ.

Поляни а також і інші племена мали здавен-давна своїх князів. Спершу ці князі не мали ні великого значіння ні великої сили, навіть їхні імена не всі заховалися до наших часів. Але вже на початку IX. ст. щораз частіше згадують сусіди, особливо греки, про часті походи »Руси« на Чорне Море, на тамошні грецькі міста, чи на Крим або малоазійське побережжя. В Києві досьгодні стоїть іще т. зв. Аскольдова Могила, тобто могила одного з князів, що володів у Києві

в половині IX. віку. За нього відбувся похід на Царгород. Переказ вяже з ним ім'я другого князя Дири, що в тім самім часі чи може пізніше княжив у Києві. В княжій дружині було тоді багато варягів. Може й тому, що вони були чужинці, заховалися їхні імена як полководців чи князів у літописах.

Перший князь Олег — це вже особа історична і добре відома. Про нього знаємо, що він володів уже великою

Князь Олег, як переможець під воротами грецької столиці — Царгороду.

державою, бо зєдинив усі українські племена. Найзамітніша подія за нього — це його похід на Царгород 911 р. Греки робили нашим купцям труднощі. Олег станув у їхній обороні та в обороні різних купецьких прав у Царгороді. Він виправився походом на Царгород та змусив греків списати окремий договір, в якому вони зобов'язалися поробити українським купцям всякі полегші й угодніння. Це доказує, що вже в тодішніх часах торгівля мала для України дуже велике державне значіння.

Візантійське царство, найбагатша і найславніша тоді держава в Європі, манила всіх до себе, то ж не диво, що кийвські князі стараються навязати, по-доброму чи силою, взаємини з цією державою. Мало це значіння не тільки для

торгівлі, але й для поширення культурних впливів. Тим шляхом прийшло і християнство, що вже було відоме в Україні багато раніш перед Володимиром.

Про князя Олега, великого войовника і володаря, залишилось серед народу багато переказів

ІГОР.

Його наслідник Ігор не змарнував того, що йому залишив Олег, а навпаки, закріпив українську державу, забезпечивши її спокійне життя. Він провадить війни з напасниками на кордонах, а зокрема відбиває наступ орди печенігів, що вже за Олега появлялась на українських землях. За Ігоря ці печеніги спробували напасти на київську державу, та Ігор дав їм пізнати свою силу.

Перша княгиня Ольга.

Ігор ходив також походом на Царгород і на далекий Каспій. Каспійське Море вязало нашу державу мережею рік -- Доном і Волгою з далеким арабським світом. Ігор згинув у боротьбі з деревлянами. Це плем'я сусідувало з київською державою.

ОЛЬГА.

Осиротілий престіл зайняла Ігорєва дружина — Ольга. Вона пімстилася на деревлянах за смерть свого чоловіка

і сильною рукою держала керму української держави. Особливо небезпечними ставали тоді печеніги. Взаємини з Візантією були поправні, а навіть приязні. Ольга сама їздила у Царгород, де прийняла християнство; вона була в Києві перша княгиня-християнка. Як доріс її син Святослав, передала йому престіл.

СВЯТОСЛАВ ЗАВОЙОВНИК.

Святослав був найбільший князь-войовник. Зараз у початках свого володіння виправився він походом над середню Волгу проти тамошніх болгар. Потім розбив велику колись хазарську державу над довшню Волгою і Доном.

Славний завойовник — князь Святослав.

Користуючися тим, що грецькі царі, загрожені наддунайськими болгарами, звернулася до нього з проханням, вдарити із свого боку на болгарів, Святослав завойовав цілу Болгарію і осів у Болгарії. Став він тепер для греків куди грізніший як Болгарія, бо володів не лишень над Дунаєм, але й над Дніпром у Києві. Тоді греки помирилися з болгарами і спільно вдарили на Святослава. Однак Святослав не

дався, боронився незвичайно завзято, доки греки не попросили мира. Щойно на основі договору погодився Святослав відступити з Болгарії, бо мав уже замало війська. Треба було йому подбати про нові сили. Вертався він човнами здовж побережжя Чорного моря, а потім горі Дніпром. Однак на порогах вдарили печеніги, підмовлені греками, на невелике Святославове військо і розбили його. У завязій боротьбі з печенігами згинув князь Святослав разом із усією дружиною.

Святослав мав трьох синів: Ярополка, Олега й Володимира. По короткім володінню Ярополка в Києві а Олега у деревлян в Овручі, засів на київському престолі Володимир. Він володів українською державою 35 років (980—1015).

НА ДВОРІ КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА.

В теремах київського князя Володимира гамірно. Сходяться найвизначніші дорадники князя на раду. Нараз притихли всі, у велику престольну залю вступив князь, засів на престолі та промовив до зібраних:

»Скликав я Вас, щоб представити Вам дуже важну справу та вислухати, яка Ваша думка. Як Вам відомо, від часу, як наша держава сягнула своїми кордонами далеко на північ — по Балтійське Море, на захід — по Вислу, на сході ген далеко в степи, на полудне — по Чорне Море, від того часу щораз частіше приходять купці з різних країв. Не лишень тогó, щоб вимінювати з нами товари, але приходять послы з країн, що хочуть нашої приязни та ще й радять нам прийняти їхню віру. Багато з того люду живе і тут у нас, у Києві. Ви знаєте їх і їхні звичаї, так і питаю Вас, яку, на вашу думку, треба б їм дати відповідь«.

По тім слові князя піднявся з місця сивоволосий жрець бога Перуна та звернувся до князя з такими словами:

»Князю! Великі наші боги опікувалися тобою й давали могли перемогти тебе, хочуть відвернути ласку наших богів від тебе і тому підмовляють покинути нашу віру. А що буде, як громовладний Перун, цей повсякчасний опікун Києва, вдарить своїми стрілами на нас, що буде, як Дажбог - сонце відверне від нас своє благодатне обличчя, а заволодіє все-владно лиховісний Стрибог? Яке ж буде наше життя, як

не звеселить нас богиня Лада, як замкнуть голоси наших лісових та пільних божеств, коли висохнуть наші річки та верпиці, бо покинуть їх русалки? Боги не поведуть твоїх непереможних полків і тоді вороги стануть на нашій землі. Князю, тям про те, що не слід нам покидати наших богів!»

Князь Володимир Великий.

Замовк старець і глибока тишина залягла кімнату. Щолиш по довшій хвилині піднявся воевода Добриня. »Князю, — промовив він, — дозволь і мені сказати своє слово. У своїх багатьох походах зустрічався я чи не з усіма тими народами, що їхні послы сюди тепер заходять. Багато тих людей і тут у Києві. І справді, дуже різні їхні звичаї та їхня віра і кожний з них захвалює звичайно. своє. Давня і гарна наша віра; поклонявся нашим богам ще князь Кий, що перший визначив межі нашого города. Так було і за наслідників його, що жили в місті і володіли ним; і за князя Бравлина, що володів ще перед триста роками і за Аскольда й Дира, за Олега Віщого, що прибив свій побідний щит на воротах Царгороду, за князя Ігоря, та великого войовника Святослава, твогого батька. Але з чужих одна тільки віра, а то грецька найбільш поширилася досі в нас. Її прийняла навіть мати твогого батька, княгиня Ольга, що довгі літа так велично володіла Києвом. І відай і наші боги ласкаві були для неї, бо відборонила вона Київ від печенігів та залишила сильну державу своєму синові, князеві Святославоу.

Один Дажбог світить та посилає свої благодатні проміння і їм і нам. Якщо вона краще пізнала велику правду про нього, нічого нам і загатися було б прийняти ту правду. Одначе сьогодні тяжко нам було б вирішити. Моя думка така:

Боярин і боярinya.

Вишли князю кількох наймудріших людей, хай побачать самі як ті народи живуть, яка їхня віра, а тоді, як вернуться, скажуть нам, що бачили. Тоді будемо рішати, що нам робити».

На раді загомонило. Подобалася думка воеводи. Кількох бояр промовляло ще, та всі піддержували його думку.

»Добре, — відізався князь Володимир, зроблю так, як ви дораджуєте. Вишлю людей у далекі краї, а як вернуться, розкажуть нам, що бачили й чули. Тоді рішимо, що нам робити».

По цих словах князь устзв і вийшов. Рада скінчилася.

ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ.

Довго побували послы, вислані князем Володимиром, у чужих землях. Бо й далекі сходили вони землі. Побували на Заході, серед народів, що визнають латинську віру і на Сході у хазарів, що держалися закону Мойсея, вкінці зайшли до Греції, до Царгороду. На раді, що її знову скликав князь Володимир, розказали вони все, що бачили. Найбільш подобалася їм грецька віра. Вона ще найбільше відповідала вдачі

народу — глибока думкою, погідна у відношенні до Бога, велична своїм обрядом. Та й давно поширювалася вона в Києві і в інших місцевостях, бо в Царгород часто заїздили українці купці, а звідти приїздили грецькі. Більшість ради заявила за новою вірою з Греції, вибрав її вкінці і князь, та рішив перевести на нову віру цілий нарід.

Щоб скріпити ще сильніше звязки з Царгородом, що

Хрищення князя у ріці Дніпрі.

був тоді найславнішою державою в Європі, Володимир одружився з сестрою грецького цесаря Анною. З Греції приїхали священники, Володимир христився сам, а за ним кияни та весь нарід.

Разом із християнством прийшло в Україну й письмо. Від тоді й починається розвиток нашого письменства. Володимир будував церкви, найбільшу в Києві — «Десятинну», — що на неї віддав десятину своїх доходів. Також закладав школи, щоб ширити знання письма та книжки. Саме тому прийняття християнства мало незвичайне велике, рішальне значіння в житті нашого народу, бо прийнято не лише нову, величну віру, але з новою вірою і світло науки, що зяснило відтоді в Києві, і Київ став найбільшим культурним центром цілої східної Європи.

Хрищення України відбулося 988 р. тобто 952 роки тому. Ще чверть століття (до 1015 р.) володіє князь Володимир у Києві та закріплює свою державу, поширюючи нову віру й освіту. За нього українська держава дійшла до найдальших меж, стала наймогутніша, тому й названо князя Володимира »Великим«, Церква зачислила його і княгиню Ольгу до святих.

Память про обоє тих визначних князів Ольгу й Володимира живе велика і світла серед народу до нинішніх днів. Про княгиню Ольгу ходило багато переказів, а про Володимира, що його називали »Ясним сонечком«, заховалися цілі народні пісні-думи т. зв. »билини«.

НАД СЯНОМ.

Вечеріло. Через лісову пушу проходило військо. Ішло спокійною ходою, за військом ішов великий обоз. Вертались із переможного походу. Попереду їхав київський князь Ярослав Мудрий. Вислані стежі повідомили, що недалеко є село Лежайськ і туди спрямував князь своє військо.

В селі помітили військо й князя. Сільська старшина села вийшла напроти, щоб привітати господарів землі, які вертались із далекого походу на Польщу.

»Князю, — відізавсь старшина громади, — зроби нам честь і загости до нашої хати та дозволь прийняти твоїх оїнів чим хата багата. Нечасто приходиться нам приймати так дорогих гостей із далекого Києва. Ще твій батько великий князь Володимир перед роками йшов туди, ми старші бачили його, а тебе бачимо вперше, наш Володарю«.

»Радо,— відповів князь,— саме й я думав розбити табор, тож веди нас до своєї оселі«.

В хаті за столом, на якому господарі заставили все, що мали найкраще, розпитувався князь про життя села. »Щож, — говорили господарі, — живемо добре. Поля вправді небагато, але кругом дуже великі ліси, а в них і звірини немало, та й бджола не щадить свого меду. А Сян, що зараз тут пливе, багатий на рибу, та й туди човном і найкращий шлях«.

»А куди найбільше їздять«, — питає князь.

»Найбільше у Перемишль, що горі рікою, не дуже то й далеко він ізвідсіля. Щоправда Сян пливе досить бистро, тому горі рікою треба і кілька днів їхати, але з водою і половини того часу не треба. Та й не часто нам треба туди їхати, бо попри нашу оселю переїздять купецькі човна з Перемишля, чи з далекого Сянока, куди йде шлях на Закарпаття й на Угорщину, бо навіть звідти везуть товари. А з півночі, як кажуть, аж із-над моря йдуть теж з товарами.

Князь Ярослав Мудрий.

особливо ціниться бурштин. Біда нам лише з тим, що нападають на нас із заходу ляхи, розбивають валки купців та палять оселі, заки встигне прийти відсіч з далекого Перемишля«.

»Не тривожтеся, — сказав князь, — на майбутнє буде йнакше. Саме тому ходив я походом на ваших сусідів, щоб забезпечитись та й вибрав собі шлях туди, куди власне йду, щоб розглянути країну. Хочу захистити ту землю від ворогів, побудую город-твердиню, що дасть захист вам а ворогові належну відправу«.

Раннім ранком вирушив князь у дальший похід. Військо йшло лівим берегом Сяну. Другого дня мусіли трохи відступити від річки, бо беріг ставав крутий, і глибокі яруги

прорізували його так, що трудно було переходити. На тих горбах розбив Ярослав табор. Думка забезпечити країну від нападів не сходила йому з голови. Ті горби над Сяном і крутий беріг ріки незвичайно надавалися під будову городатвердині. Тут уже заздалегідь вибрали місце. Князь не покинув свої думки навіть тоді, як вернувся до Києва.

Як його батько Володимир побудував на Волині город свого імени — Володимир, що боронив Волинь і був zarazом великим торговельним осередком на шляху рікою Бугом, так тут і князь Ярослав побудував город, що мав обороняти торговельний сяновий шлях, боронити броду, що находився саме там, де основано місто, та захищати цілу сусідню землю від ворогів, що їх відбив тепер далеко на північ і захід.

Щоб надати містові ще більшого значіння і немов звязати його із столицею Києвом, князь надав йому своє ім'я. Так повстав город Ярослав 1031 року.

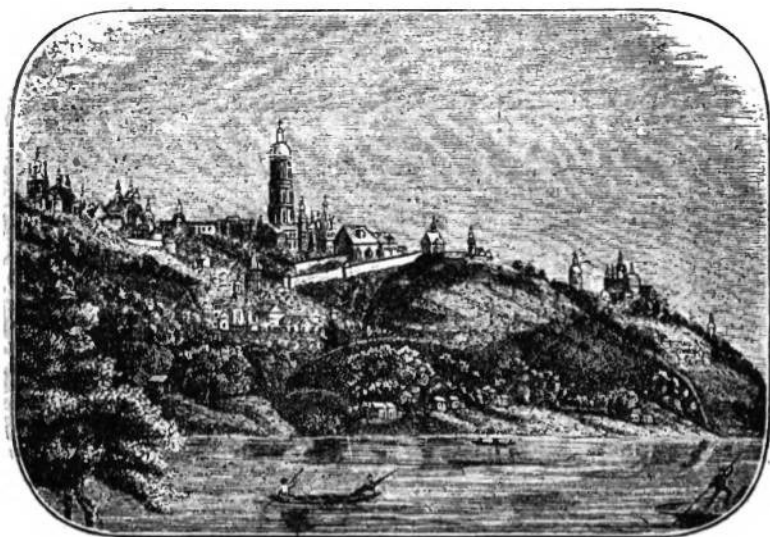
Неменше значіння мав цей город і тоді як Галичина за внуків Ярослава — князів Рстиславичів стала окремим, удільним князівством. Городом дуже опікувався галицький князь Ярослав Осмомисл, що володів у Галичині в другій половині XII. століття. Він розбудував місто, укріпив новими мурами та дбав про його розвиток. Торговельний шлях, що йшов з Візантії Дністром до Галича, йшов далше до Сяну на Ярослав і далше рікою до Балтійського Моря.

Ярослав виконував теж дуже добре своє призначення як твердиня. На його мурах розбивалися ворожі напади. Особливо великий бій відбувся за галицького князя Данила, що 1245 р. під мурами цього міста розгромив польсько-угорські війська. В бою визначився молоденький ще тоді син його, Лев, наслідник на галицько-волинському престолі. Його ім'я носить пізніша столиця Галичини Львів, оснований 1250 року.

КИЇВ КУЛЬТУРНИМ ОСЕРЕДКОМ.

З хвилиною, як київські князі злучили всі племена в одну державу, Київ став осередком цілої держави, столицею. Хоч пізніше держава поділилася на окремі землі-уділи, то все ж Київ був верховним князівством. Там володів Великий Князь, а саме місто стало справжнім осередком цього

життя. В Києві від часів уведення християнства був осередок української церкви, там появилися перші книжки, школи, там повстало українське право, там повстали перші й найкращі церкви, звідси виходять найкращі малярі і т. п. Особливо пишно розвинулася в Києві, а пізніш і в інших містах, будівництво. Вже перед кн. Володимиром Вел. були в Києві церкви, але аж по проголошенні християнства державною

Вид частини Києва від Дніпра.

релігією, повстали величаві храми. Згодом число церков у Києві, як каже літописець, доходить до 400. Володимир Великий побудував величаву Десятинну церкву Богородиці. Своєю формою ця церква дуже своєрідна. Володимир прикрасив її багатими малюнками й мозаїкою.

Його син, Ярослав Мудрий, побудував величаву церкву св. Софії, що простояла до наших часів («Десятинна» упала в часі облоги її татарами 1240 р.). Спосіб будови церков перейняли наші предки з малоазійського Сходу й Візантії. Це так зв. «візантійський стиль», що поширився по всій Україні, але під впливом місцевої творчості цей стиль має своєрідні, оригінальні форми. Побіч церков повстає тоді і багато монастирів, як Михайлівський у Києві, Печерська Лавра, Видубицький та ін.

У зв'язку з архітектурою і будовою церков розвивається малярство, мозаїка, емаль. З інших родів мистецтва дуже високо стоїть музика.

Від найдавніших часів твориться і живе серед народу народня словесність у формі пісень, переказів, казок, вірувань і т. п. Розвивається народня творчість і пізніш, коли

Собор св. Софії в Києві. Так виглядав він у давніших часах.

появилася книжка, але книжна творчість виступає на перше місце. Перші книжки прийшли з християнством із Болгарії, однак вже за Ярослава Мудрого повстають оригінальні письменницькі твори в Києві. Хоч письменство зв'язане сильно з церквою і має церковно-релігійний характер, то згодом стає воно щораз більше різноманітне. Побіч книг богословського змісту, появляються оригінальні твори, як прецінні літописи, описи подорожей як «Паломник Данила Мниха», «Поучення Володимира Мономаха», поетичне «Слово о полку Ігоря» і інші.

Але не тільки те. Київ лишається й надалі найбільшим торговельним осередком. Тут б'ють перші українські золоті і срібні гроші — вже за князя Володимира Великого і Ярослава Мудрого. На тих грошах бачимо герб тодішньої української держави тризуб. Тому зовсім справедливо називає літописець Київ — матір українських городів. А був він взагалі матір'ю всього українського життя. І ця культура, що

звідси виходила раз на завжди звязала всі українські землі в одне, створила один народній організм так, що, хоч пізніше Київ підупав, він на завжди, на цілий час української історії був і є серцем України.

НА ПЕЧЕРСЬКИХ ГОРАХ.

Горі Дніпром плыв човен, що ним зручно правив молодий чоловік. Здалека видно було вже Київ. Одначе човен не доплив до Києва. Причалив до високого берега на Печерськім. Чоловік висів із човна і стежкою, що вела круто вгору, попростував до монастиря, що виднів здалека на горі.

Стежка вела через монастирський сад. Не пройшов він і десять кроків, як під кріслатою яблунею побачив сивобородого ченця, що сидів при столі над книжкою.

Печерська Лавра — славний монастир у Києві.

Молодець підійшов до ченця, поклонився йому, а цей поблагословив його та й запитав:

»До кого йдеш, молодче?«

»Я здалека, з Переяслава, мое ім'я Степан Добринич. Приходжу до Лаври, бо хочу посвятитися Богові. Мое прохання до Вас, Преподобний Отче, таке: прийміть мене у монастир хоч на час, а як побачите, що я надаватисяму до чернечого життя, що я монастиреві в дечому пригоджусь, тоді й приймете мене зовсім.«

»А чому ж ти аж сюди забрив?«

»Від нас із Переяслава, — відповів молодець, — ходять на прощу до вашого монастиря. От і від тих паломників

я й наслухався багато про монастир і захотів сам провідати все та в ньому й зажити».

»Так, — відповів чернець — до нас часто приходять охочі, бо ж справді наша Лавра далеко відома, але тяжкі наші правила, тверде ведемо життя, — чи видержити?»

»Куди мені до тих великих угодників, що проживали і проживають в цих печерах, але тягне мене і те святе життя тут, але й те, що тут можна багато дечого довідатися і навчитися, чого деінде не знайти. От і тепер бачу, що ви, преподобний отче, сидите над книгою, в якій напевно багато цікавого — все це хотів би я пізнати. Бо читати й писати вивчився я у своєму місті, але — хочу вчитися далі».

»Ну що ж, це можна — сказав, добродушно всміхаючись чернець. — Я оце пишу наш літопис, скінчив саме главу про наших святих князів Бориса і Гліба. Якщо цікаво, то прочитаю тобі дещо з того, але не зараз. Ти відай утомлений та й треба тобі зголоситись у монастир, а як відпочнеш то й приходи згодом».

Добринич нескоро вернувся. Він зайшов у монастир, а все, що він там побачив так захопило його, що не стямився, як минув час. Побув він у величавій церкві, помолився в печерах, де жили великі угодники і де були їхні гроби і підземна церковця. Опісля приглядався праці самих монахів: одні ходили за господарським ділом, інших застав при різній ремісничій роботі, майстрували самі все, що було потрібне в господарстві чи в хаті. Кілька ченців працювало в хоромах, що вели з монастиря до церкви; там вони розмальовували стіни різними образами.

Довго стояв Добринич та подивляв їхню роботу. Вже вечоріло, як вийшов у монастирський сад, де все ще сидів старий чернець і пильно писав. Молодець станув перед ним, захоплений усім тим, що бачив.

»Ну що ж, молодче, чи подобалася тобі Лавра?» — запитав чернець.

»Преподобний отче, те, що я бачив, це більше, як я надіявся. Хочу тут жити і лишусь тут назавжди. Тут усього можна навчитися».

»Так, наша Лавра, це як далека свята гора Атос, бо й від неї приніс благословенство великий наш угодник св. Антоній.

От уже й вечір, темно читати те, що я тобі обіцяв, тож розкажу тобі так дещо про наше минуле».

Старець задумався. Згодом почав спокійно розказувати:

»Як ти сьогодні приплив, так перед сотками років причалив судном до цього місця, де сьогодні стоїть Київ, св. апостол Андрій. Вийшов він на ті київські гори, що їх освятили його святі ноги і станув на найвищій горі. Чудовий вид з цієї гори на Дніпро і цілу країну. Довго дивився святий апостол на цю чудову країну, а потім встромив у землю хрест і висказав пророчі слова: »Благословлю тебе земле, бо вскорі тут засяє Божа благодать«. І пішов далі святий апостол, а його пророцтво незабаром здійснилося.

За короткий час прийшов на ті гори князь полянських племен. Тут оснував він город і назвав своїм іменем Києвом,

Князь Ярослав Мудрий із сином,
представлений тут як опікун-добродій церков.

та довго княжив над своїм народом. Місто росло, кріпшало, стало осередком цілої землі. Згодом прилучено до Києва й інші землі так, що коли князь Олег 911 року йшов походом на Царгород, у його війську були вже воїни не лише з племен полян, дєревлян, сівєрян, тивєрців і уличів, що жили над Дніпром і його притоками, але ген з далекого заходу племен дулібів та білих хорватів, що мешкали у стіп сніжних Карпат. Велика стала держава. Отак вже тоді, виявлялася Божа благодать, бо в тій великій державі, що злучила всі наші племена, могла тепер скоро проявитися свята віра. І дійсно, вже св. Ольга прийняла св. хрест, а незабаром св. Володимир,

внук св. Ольги, наш великий апостол, поширив ту віру на цілу країну.

Тоді й розцвіла св. віра і на наших печерських горах Звідси, з Берестова, покликав князь Ярослав Мудрий священника Іларіона на митрополита до Києва. А він то викопав собі печеру, як жив у Берестові, і ходив туди молитися. Осиротіла печера, як Іларіон перейшов у Київ, та ненадовго. З далекого Афону прийшов св. Атоній, що створив разом із св. Тедозієм наш Афон, усе, те, що ти сьогодні бачив і що ще бачитимеш. Сотні ченців жили й живуть тут, і звідси розносять святу віру по всій землі.

А щоб не пропали великі діла наших попередників і сучасників списую я і мої попередники оцей літопис, в якому найдеш те, про що хотів ти знати з нашого минулого.

Втім надбіг з монастиря молодий прислужник і звернувся до ченця зі словами: »Отче Несторе, там приїхав князь і хоче з вами бачитися, ідіть, будь ласка, до о. ігумена«.

»Іду, — відповів чернець, — а ти молодче, — звернувся він до Добринича — приходи завтра вранці до саду, то прочитаємо з нашого літопису те, що я обіцяв сьогодні«.

БОРОТЬБА ІЗ СТЕПОВИКАМИ

Переяславський князь Володимир Мономах сидів у діточій кімнаті. Любив заходити туди вечором, а діти радісно ждали цієї хвилини, сідали кругом батька і заслухувалися в його оповідання з бувальщини та з його життя. Сьогодні, звичайно привітно усміхнене, обличчя князя було поважне. »Діти, — промовив князь, — приходжу сьогодні до вас, щоб попрощатись із вами на довше. Завтра вранці вирушаємо в похід«.

»А куди, батеньку?«— відозвався старшенький Мстислав.

»Знєсгу пєгані половці наступають із степів. Не дамо ж їм нашої землі«.

»Возьми мене з собою, — просився Мстислав, — в мене є вже свій лук і меч, і на ловах ти бачив, що я вже добре ними орудую«.

»Ні сину, ти ще малий, а бій буде тяжкий, бо йде велика орда; виростеш, то й підемо разом бити поганців. Знайте, що нашому Переяславівi приходиться в першу чергу відби-

ватися від степовиків, бо ми межуємо з ними. І саме город Переяслав заложив наш Великий князь Володимир у часі боротьби з ордою і проти неї».

»Як це було, розкажи батеньку«, — просили діти.

»За часів нашого прадіда князя Володимира — почав говорити князь — лютувала на степах орда печенігів. Кочувала і вона аж над Доном, але часто підходила аж під Київ. Небезпека була така, що приходилося сипати земляні вали та ставити міцні вежі на полудневих межах Київщини, щоб захистити землю. І неодне літо перестояв князь із своїм військом на тих оборонних мурах, відбиваючись від орди.

Одного разу, а було це перед сто роками, доповіли князеві, що зближується орда. Князь Володимир зібрав свою дружину, перейшов Дніпро нижче Києва, зайшов саме сюди, де сьогодні стоїть Переяслав, і станув над річкою Трублук. Тут князь спинився, щоб боронити броду, бо на другому боці стояла вже поганська орда. Печеніги не мали відваги перейти річки. Їхній князь прислав до Володимира посла з такими словами: »Пощо маємо всі битися, от виберім поодному воїнові, хай вони боряться, а хто з них переможе, того сторона буде переможником«. А мав він між своїми воїнами одного дуже сильного чоловіка, що його ще ніхто не подужав, тож і надіявся, що цей переможе.

Князь Володимир погодився на те і проголосив про герць у своєму війську. Одначе довший час ніхто не з'являвся, бо всі бачили величезного печеніга й боялися його. Вкінці прийшов до князя старий вояк і сказав: »У мене є кілька синів, вони тут зо мною, одначе найдужчий з них і наймолодший Кирило лишився дома в Києві. Він виправляє шкіри. Сила в нього така, що раз як розсердився, а мняв тоді саме шури, то дванадцять кож так і порвав у своїх руках«. Князь післав по Кирила. Кирило станув перед князем і каже: »Буду боротися з печенігом, але вперед хочу випробувати свою силу«. Тоді випустили на нього розлюченого вола, якого розлютили гарячим залізом. Він кинувся на Кирила, але Кирило схопив його за бік і звалив на землю. Тоді і вийшов він боротися з печенігом. Цей великан висмівав Кирила, що був невеликого росту. Але Кирило сміло підійшов до нього і почав з ним боротися. Довго вони боролися. Оба війська стояли по боках і тривожно слідкували за тим, хто кого

переможе. Вкінці Кирило схопив печеніга підніс його догори і кинув об землю так, що цей уже не піднявся. Печеніги признали, що програли, уступили в степи і, згідно з умовою, три роки не напастували наших земель.

А на память цієї великої перемоги князь Володимир оснував у цьому місці, де був бій, город і назвав його Переяславом, бо тут Кирило перейняв славу від нелоборного печеніга і захистив Київ від ворогів. Так, бачите, повстав наш город і судьбою його є боротьба із степовиками».

«А де ж тепер ті печеніги, щось не чути про них нічого, а все нападають половці» — запитали діти.

«Їх уже тут немає, — відповів князь. — По тій програній боротьбі вони довго не нападали на нас. Але за часів мого діда Ярослава, що був великим київським князем по смерті

Боротьба з половцями.

князя Володимира вони цілою ордою підійшли аж під Київ. Ви бачили в Києві Золоті Ворота?»

«Бачили, бачили, — загомоніли діти, — там де на мурах така церковця стоїть, ціла золотою кришою покрита; це недалеко Софійської церкви. Це дуже гарне».

«Так саме в цьому місці, де тепер ті ворота й церква, прийшло до страшної січі. Наші війська перемогли орду і так сильно її розбили, що половці зовсім розсипалися і вже ніколи не непокоїли нас. Вони помандрували ген десь аж за балканські гори. Та щож, прийшла нова орда поганих половців і оце з ними приходиться нам вічно воювати. Але й їм як і печенігам дамо раду, мусимо їх розбити».

ПОХІД НА ПОЛОВЦІВ.

Щолиш сходило сонце, як княжа дружина стояла на майдані серед замку готова до походу. До сонця блистіли панцирі та шоломи. В руках держали воїни копії, а при боці двосічні мечі. На лівому рамені щити, а на плечах луки. Всі сиділи на конях, бо кінно найзручніше було воювати із степовиками, що самі вганяли на своїх бистрих степових верхівцях.

З терему вийшов князь Володимир Мономах вже в повній зброї, сів на свого коня і вирушив, а за ним рушило ціле військо. Вже раніш князь вислав стежі, що мали подати

Похід на половців.

вістку про ворога. Військо скоро посувалося вперед. Степ зеленів ранньою весною, сонце злегка пригрівало, але не томило їздців. Під вечір розбили табор над річкою, запалили вогні, бо до ворога було ще далеко. Шойно другого дня сполудня стежники подали вістку, що половці зближаються до річки Ворскли.

Князь поділив своє військо на дві частини: одну, легше узброєну, на скорих конях, вислав більш на південь. Вона мала непомітно великим кругом обійти орду з боку. Сам князь із більшою частиною зближався помалу до Ворскли. Вкінці дійшли до броду, куди йшов шлях у Донеччину.

Військо перейшло річку і тут же зараз розтаборилося. Річка захищала їх так, що половці не могли їх обійти.

Недовго прийшлося ждати. Далека курява давала познаку, що зближається велике ординське військо. Половці помітили княжу армію й усталися до бою. Їхні сили були великі. Вони вдарили сміло на княжих дружинників. Мономах не ждав на них у таборі, але виступив до відкритого бою. Зашуміли стріли, вдарили по щитах і панцирах та ряди військ не спинилися, наступали далі. Вдарили копії, забряжчали мечі. Розвинулася завзята січа. Ненадійно з другого боку резнеслися грімкі оклики і друга частина княжого війська налетіла на орду. Ряди половців захиталися й завернули. Однак великий круг княжого війська щораз більше затіснявся. Лише деякі з половців встигли вихопитися із цього смертельного круга. Решта впала в бою. Тільки небагато з них попали в полон разом із цілим своїм табором. Бій скінчився.

Радісно дзвонили дзвони в усіх церквах Переяслава. Нарід виляг на вулицю немов на Великдень. Стрічали свого князя, що вертався з побідного походу. Щира та й велика була загальна радість. Всі тепер знали, що можуть бути спокійні дома, чи при роботі в полі як довго боронить їх князь Володимир Мономах. Хоч їхня земля лежала на самих границях і межувала з степами, де жила орда, то вже вона не була страшна. Бо цей їхній князь, цей степовий орел рік-річно, як було треба, йшов у степи, бив орду так, що поганці не сміли нападати їхніх спокійних осель.

СХІДНА УКРАЇНА.

Володимир Мономах був останній київський князь, що держав у своїх руках коли не цілу державу Володимира Великого, то все таки значну її частину. Київське Велике Князівство було тоді дійсно верховною, кермівною державою. Про це дбав Мономах. Ціле своє життя посвятив він виключно державним справам: боротьбі із степом і об'єднанню земель та князів для одної спільної мети — сильної держави. Однак з його смертю 1125 р. київська держава підупала. Боротьба із степом не вгавала. Вона пожирала всі сили держави. Тимто й не було в неї стільки сили, що колись,

щоб знову зєдинити всі землі коло київського престола. Та крім того на півночі з'являється новий ворог. Там над річкою Москвою і Волгою повстає нова держава — московська.

Московські війська руйнують Київ.

Заховані непроходимими лісовими пущами від степової орди, московські племена жили спокійнішим життям. Коли Київ-

Іде татарська орда.

щина й сусідні українські землі кривавалилися на степах, північ зберігала свою силу. А тепер виступила як грізний ворог і суперник Києва. Боротьба була б безсумніву скінчилася перемогою Києва, що культурно стояв куди вище від півночі і був сильнішою державою, як би не те, що прийшла нова орда, яка розгромила половину Європи. Це були татари.

Прийшли з Азії, які і всі інші орди. Всі князі зєдинилися до боротьби з ордою і 1224 р. прийшло до рішального бою

Оборона Десятинної церкви перед татарами.

на східніх степах, над річкою Калкою. Татари розбили княжі війська. В 1240 році підступили вони аж під Київ, здобули його і пішли далі на захід. Зайняли всі українські землі, здобули Польщу, розбили польські війська на Шлеську і зайшли аж на Моравію та Чехи. Звідти завернули на Угорщину, а потім вернулись знову на схід і сіли в сусідстві України, над Волгою.

Очевидно, боротьба з татарами не вгавала і це ослабило Україну дорешти. Особливо далось оце в знаки лічобережним князівствам: Чернигівщині, Переяславщині а на Правобережжі — Київщині. Лише Західна Україна, тобто Галичина й Волинь змогли вкінці відбитися від татарів. Східна Україна на деякий час підупала. Щолиш тоді як татарська орда зовсім ослабла, наддніпрянські землі знову віджили. Діялось це вже в т. зв українсько-литовській добі.

ЗАХІДНА УКРАЇНА.

До складу київської держави вже від найдавніших часів входили завжди Галичина й Волинь. Коли ж по смерті Ярослава Мудрого (1054 р.) українська держава поділилася на окремі удільні землі-князівства під проводом Великого Князя Києва, тоді до Галичини приходить окрема родина князів Ростиславичів (від 1084 р.). Ростислав був унуком Ярослава Мудрого. Спершу володів він сам, потім його сини Володар в Перемишлі а Василько в Тереховлі.

Галичина, висунена далеко на захід, лежала між двома сусідами: Польщею й Угорщиною. Вона ніби бастион відгравала дуже важну роль в обороні західних кордонів. Володіння

Князь Ярослав-Осьмомисл —
могучий галицький володар.

сильної династії Ростиславичів у Галичині, мало велике, загальнодержавне значіння. Галицькій державі, зокрема Ростиславичам завдячуємо те, що межі західноукраїнської держави визначені вже першими князями, устоялися. Подібну роль відіграє на північному заході Волинь і Холмщина. Вже київські князі розуміли вагу цих земель, укріпляли їх, будували твердині й укріплені городи, як нпр. Володимир на Волині за князя Володимира, Ярослав над Сяном за князя Ярослава Мудрого а пізніше Холм за короля Данила. Ту свою роль сторожів батьківщини розуміли Ростиславичі дуже добре. Вони відбили всі спроби пролімити кордони своєї держави. Про це свідчить велика перемога перемиського

князя Володаря над мадярами 1099 р. під Перемишлем, та невпинні війни з Польщею.

Коли західні кордони галицької держави були достатньо забезпечені, син Володимира князь Володимирко міг уже перенести столицю з Перемишля до Галича над Дністром. Він хотів поширити галицьку державу на південь до Чорного моря та мати безпосередній торговельний шлях Дністром до Греції. Це йому вдалося. Галицька держава сягала здовж Карпат аж до гирла Дунаю, а галицькі кораблі плавали свobodно по Дністрі і долішньому Дунаю та Чорному морі. Саме місто Галич дійшло до найбільшої величі за Володимиркового сина Ярослава Осьмомисла (1153—1187). Цей князь був тоді наймогутніший між усіма українськими князями.

Князь Роман (1199—1205).

Рішальною подією в дальшому розвитку галицької держави було те, що по вимертю родини Ростиславичів,

Князь Роман Галицький —
славний полководець.

перейняв галицький престіл Роман князь Волині і злучив обі ті західно-українські землі. Галицько-волинська держава стала вдвое більша. Але не тільки те. Князь Роман скріпив свою

державу і внутрі. Він підніс владу князя і обмежив самоволю бояр. І хто знає, кілька добра був би ще зробив цей князь, як би не те, що він згинув ненадійно в бою. Лишив двох малолітніх синів, що не могли вдержатися на престолі в часі боротьби з Польщею й Мадярщиною. Данило й Василько Романовичі спершу володіли лише на Волині. Та коли Данило доріс, почав боротьбу за Галичину. Останньою подією в тій довголітній боротьбі був великий бій під Ярославом 1245 р. з мадярами й ляхами. Оба князі — Данило й Василько брали участь у бою: Данило наступав на мадярів, а Василько на поляків. Бій скінчився великою перемогою обох князів. Дуже багато ворогів згинувло в ярах під містом. Сам мадярський полководець Филя попав у полон. Від тоді вже став Данило всевладним володарем Галичини й Волині.

Король Данило (1238—1264).

Саме в часі володіння короля Данила впала на Україну нова орда татар. Такого знищення не зробила ще нідна.

Король Данило.

орда, хоч багато вже їх нападало на Україну. Як і в попередніх війнах із степовиками так і тепер із татарами

пришлося Україні нести весь тягар тієї боротьби та бути самотнім забором Європи перед тими ордами. Щоб позбутися цієї нової загрози король Данило навіязав ближчі стосунки із західними державами. Він бере участь у боротьбі за австрійську державу. Туди вислав він свого сина Романа, що якийсь час сидів на австрійському престолі. Також навіязав Данило з Римом. В західній Європі кінчилися тоді війни за Святу Землю з невірними турками, а римські папи були речниками цих воєн, т. зв. хрестоносних походів. Нова татарська загроза звернула увагу Європи на нову небезпеку, що грозила вже не далекій Святій Землі, але, як здавалося, цілій Європі. У Данила з'явилися папські послы й обіцяли поміч християн Заходу. В признання Данилові за

Папські послы підносять Данилові королівську корону.

успішну боротьбу з татарами, привезли Данилові королівську корону. Однак як татари трохи притихли і не грозили дальшим краєм, обіцяна поміч із Заходу не прийшла. Данило мусів і далі сам відбиватися від татар. Для цієї цілі збудував він ряд нових оборонних городів, як нпр. Холм та Львів. (1250 р.). Львів став незабаром столицею цілої держави, бо від часу злуки Галичини й Волині в одну державу, Галич був занадто на боці. Його місце зайняв Львів, що лежить посередині тих земель.

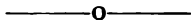
Князь Лев (1264—1301).

Одначе за Данила орда була ще дуже сильна. Тяжко було зовсім оборонитися від неї. Вже за його сина князя Льва небезпека із Сходу стає менша. Князь Лев звертає свої сили на захід, де все треба було пильно берегти кордонів. Князь Лев ходить походом аж під Краків і Шлеск, прилучує до своєї держави Люблинщину та поширює границі галицько-волинської держави аж до Висли. Зокрема князь Лев відібрав від мадярів Карпатську Україну і прилучив її знову до своєї держави.

Король Данило вибирає місце на город Холм.

Ще пів століття по смерті князя Льва розвивалась, росла й могутніла галицько-волинська держава. Із смертю останнього князя Юрія II, галицько-волинська держава входить у зв'язок з литовською державою. З тією хвилиною починається друга доба нашої історії — т. зв. українсько-литовська.

ДОДАТКИ.

1. ЧЕРГА ВОЛОДІННЯ КИЇВСЬКИХ КНЯЗІВ*).

1. Олег — княжив приблизно до р.	913 або 914
2. Ігор в роках приблизно	914— 946
3. Ольга, як регентка, приблизно	946— 969
4. Святослав, син Ігора, приблизно	960— 972
5. Ярополк, син Святослава	972— 976
6. Володимир, син Святослава	976—1015
7. Святополк, син Володимира	1015—1019
8. Ярослав, син Володимира	1019—1054
9. Ізяслав, син Ярослава	1054—1068
10. Всеслав, із половецьких князів	1068—1069
11. Ізяслав (9) удруге	1069—1073
12. Святослав, син Ярослава	1073—1076
13. Ізяслав (9) утретє	1076—1077
14. Всеволод, син Ярослава	1079—1093
15. Святополк, син Ізяслава	1093—1113
16. Мономах, син Всеволода	1113—1125
17. Мстислав, син Мономаха	1125—1132
18. Ярополк, син Мономаха	1132—1139
19. Вячеслав, син Мономаха	1139
20. Всеволод, внук Святослава (12) (з черниг. кн.)	1139—1146
21. Ігор, брат Всеволода (20)	1146
22. Ізяслав, син Мстислава	1146—1149
23. Юрій, син Мономаха	1149—1150
24. Ізяслав (22) удруге	1150

*) Число в скобках — це чергове число, під котрим той князь уперше згадується в цьому списі. Знак запиту (?) вказує, що це означення тільки здогадне, а не певне. Товстим друком означені князі, що про них розказується в книжці.

25. Юрій (23) удруге	1150
26. Ізяслав (22) і Вячеслав (19) разом .	1150—1154
27. Ростислав, брат Ізяслава (22)	1154
28. Ізяслав, син Святослава (12) (з чернігів. кн.)	1154—5
29. Юрій (23) утретє	1155—1157
30. Ізяслав (28) удруге .	1157—8
31. Ростислав (27) удруге . .	1159—1161
32. Ізяслав (28) утретє . . .	1161
33. Ростислав (27) утретє . . .	1161—1167
34. Мстислав, син Ізяслава (22) .	1167—1169
35. Гліб, син Юрія (23)	1169—1171
36. Володимир, син Мономаха (16) .	1171
37. Роман, син Ростислава (27)	1171
38. Михалко, син Юрія (23) (з суздальських кн.)	1172
39. Рюрик, син Ростислава (27)	1173
40. Ярослав, син Ізяслава (22)	1174
41. Роман (37) удруге	1175—1176
42. Святослав, син Всеволода (20) (з черниг. кн.)	1176—1180
43. Рюрик (39) удруге	1180—1181
44. Святослав (42) утретє .	1181—1194
45. Рюрик (39) утретє	1194—1200
46. Інгвар, син Ярослава (39) .	1200?- 1202
47. Рюрик (39) у четверте	1203
48. Ростислав, син Рюрика (39) .	1204—1205
49. Рюрик (39) у п'яте	1205—1206
50. Всеволод Чермний, син Святослава (42) (з чернігівських князів)	1206
51. Рюрик (39) у шосте	1206
52. Всеволод (50) удруге .	1207
53. Рюрик (39) усьоме	1207—1210
54. Всеволод (50) утретє	1210—1212
55. Інгвар (41) удруге	1212
56. Мстислав, син Романа (37) .	1212—1223
57. Володимир, син Рюрика (37) .	1223—1234
58. Ізяслав, син Мстислава (56)	1235
59. Володимир (57) удруге	1236
60. Ярослав, внук Юрія (23), (з суздальських кн.)	1236—1238
61. Михайло, син Всеволода (50) (з черниг. кн.)	1238—1239
62. Ростислав, син Мстислава (56?)	1239

63. Данило галицький .	1240
64. Михайло (61) удруге .	1241—1246
65. Ярослав (60) удруге .	1246 .

2. ЧЕРГА ГАЛИЦЬКИХ І ГАЛ.-ВОЛИНСЬКИХ КНЯЗІВ.

1. Борис, син Володимира Вел. київського .	
2. Всеволод, син Володимира Вел.	
3. Ростислав, с. Вол., внук Яросл. київ., прогн.	1064?
4. Ярополк, син Ізяслава київського	1077—1084
5. Рюрик, Володар, Василько, с. Ростислава (3)	1084—1124
6. Володимирко, син Володаря (5)	1224—1153
7. Ярослав, син Володимирка (6)	1153—1187
8. Олег і Володимир, сини Ярослава (7)	1187—8
9. Роман, син Мстислава, кн. волинський	1188—9
10. Володимир (8) удруге	1189—1199
11. Роман удруге	1199—1205
12. Данило, син Романа (9)	1205—1206
13. Володимир Ігорович, (з чернігівських кн.)	1206—1208
14. Роман, брат Володимира (13)	1208—9
15. Ростислав, син Рюрика київського	1210
16. Роман (14) удруге	1210
17. Данило (12) удруге	1211—1212
18. Мстислав Німий (з князів волинських)	1212—3
19. Володислав, галицький боярин	1213—4
20. Кольоман, королевич угорський	1214—1219
21. Мстислав Удатний (з кн. київо-смоленських)	1219
22. Кольоман (21) удруге	1219—21?
23. Мстислав Удатний удруге	1221?- 1227
24. Андрій, угорський королевич	1227—1230
25. Данило (12) втретє	1230—1232
26. Андрій, королевич удруге	1232—3
27. Данило (12) вчетверте	1233—5
28. Михайло і син його Ростислав (з кн. черн.)	1236—1238
29. Данило (12) впяте	1238—1264
30. Лев, син Данила (12)	1264 -1300?
31. Юрій, син Льва (31)	1300?-1308?
32. Лев, син Юрія (32)	1309?- 1323
33. Юрій-Болеслав (із князів мазовецьких)	1325—1340
34. Любарт (із князів литовських)	1340—1349

З М І С Т:

	стор.
Українська земля	3
Наша земля вдавнину	4
Як жили наші предки	5
Село	6
Місто	7
Ремесло	8
Торгівля	9
Повстання української держави	11
Військо й дружина	13
Право	15
Перші київські князі	15
Ігор	17
Ольга	17
Святослав Завойовник	18
На дворі князя Володимира	19
Хрищення України	21
Над Сяном	23
Київ культурним осередком	25
На печерських горах	28
Боротьба із степовиками	31
Похід на половців	34
Східна Україна	35
Західна Україна	38
Князь Роман	39
Король Данило	40
Додаток (черги володіння князів)	43

